

ضرورت توجه به موادشناسی نسخ خطی

ماندانا برکشلی در سال ۱۹۹۷ مصادف با ۱۳۷۵ شمسی دکترای خود را اخذ کرد و نخستین زنی است که در آسیا دکترای مرمت و نگهداری آثار موزه‌ای را دریافت کرده است. وی در مقطع دکترا و سال‌های بعد از آن تحقیقاتی را در زمینه موادشناسی نسخ خطی ایرانی آغاز کرد که منجر به یک کشف علمی در این زمینه شد.

وی در سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۶۱ و ۱۳۷۸-۱۳۷۳ ضمن تدریس، مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه هنر را به عهده داشت. در سال ۱۳۷۸ (۱۹۹۸) به دعوت دولت مالزی برای راه‌اندازی موزه هنرهای اسلامی مالزی به عنوان مدیر گنجینه موزه به این کشور عزیمت نمود. ایشان از سال ۱۳۸۳ (۲۰۰۵) یکی از بنیانگذاران و عضو هیئت امنای انجمن نسخ خطی اسلامی در کمبریج بوده است و دو دوره به عنوان رئیس انجمن انتخاب شدند. همچنین از سال ۱۳۸۷ (۲۰۰۹) دانشیار دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی بوده و مسئولیت ریاست دپارتمان هنر را نیز سال‌ها به عهده داشته است.

ایشان هم اکنون استاد افتخاری دانشگاه ملیورن هستند و طی چندین بورس تحقیقاتی مطالعاتی در زمینه موادشناسی نسخ خطی ایرانی متعلق به کتابخانه دانشگاه ملیورن انجام داده است. دکتر ماندانا برکشلی از سال ۱۳۸۶ (۲۰۰۸) تا کنون عضو هیئت تحریریه ژورنال تخصصی بین‌المللی Restaurator (ژورنال تخصصی بین‌المللی حفاظت اسناد و نسخ خطی) می‌باشند. همزمان با حضور ایشان در مؤسسه میراث مکتوب و به مناسبت برگزاری نشست «موادشناسی نسخ خطی» در این مؤسسه گفتگوی کوتاهی با خانم دکتر **ماندانا برکشلی** داشته‌ایم که آن را در ادامه می‌خوانید.

***

در ابتدا لطفا بفرمایید که چگونه به تحقیقات در زمینه نسخ خطی وارد شدید؟

من دیپلم ریاضی خود را در سال ۱۳۵۶ در تهران اخذ کردم و سپس برای ادامه تحصیل به آمریکا رفتم و در دانشگاه کانزاس در رشته طراحی نساجی به تحصیل پرداختم. پس از آن که جذب کارهای موزه‌ای شدم کارشناسی ارشد و دکترای خود را در زمینه مرمت و نگهداری آثار موزه‌ای از انیستیتو موزه ملی هند دریافت کردم. تمرکز من در این دوره‌ها به طور ویژه بر نسخ خطی و نگاره‌های ایرانی و تز دکترای من مقایسه علمی و تاریخی موادشناسی نسخ خطی و نگاره‌های صفوی تا قاجار با مغول بود. تحقیقات من در زمینه موادشناسی نسخ خطی ایرانی بعد از آن ادامه یافت و منجر به کشف یک پدیده علمی و متعاقب آن حضور در سمینارها و کنفرانس‌های بین‌المللی شد. این کشف مربوط به علت مانایی نگاره‌های ایرانی در مقایسه با دیگر نگاره‌ها در سایر کشورها بود. این امر به رنگ سبز زنگار که یکی از رنگدانه‌های مورد استفاده در نگاره‌های ایرانی از دوره صفویه تا قاجار است، برمی‌گردد. من توانستم علت این مانایی را با دلایل علمی و شواهد تاریخی به اثبات برسانم. در واقع ایرانی‌ها از قرن شانزدهم و حتی پیش از آن می‌دانستند که این رنگ را چگونه درست کنند. آن‌ها با اضافه کردن زعفران به رنگ سبز زنگار از تخریب آن جلوگیری کرده‌اند.

من در تحقیقاتم با مقایسه توصیه‌هایی که برای مانایی نسخه‌ها شده و اصل نسخه‌ها، به بررسی مواد و مصالح به کار رفته در لایه‌های مختلف نگاره‌ها و کارکرد آنها پرداخته‌ام و به نتایجی در مورد علل مانایی نگاره‌های ایرانی در مقایسه به نگاره‌های هندی و اروپایی دست یافته‌ام. این زمینه اصلی کار من در بیش از ۲۰ سال اخیر بوده که در مالزی به سر برده‌ام. البته این تحقیقات را علاوه بر مالزی در دانشگاه ملیبورن نیز ادامه داده‌ام. پروژه‌های پژوهشی که در این دانشگاه انجام داده‌ام در حال حاضر با هدف ایجاد یک پایگاه اطلاعاتی از طرز تهیه رنگ‌های ایرانی برای کاغذ و بازسازی روش‌های مختلف آهار و رنگ‌آمیزی کاغذ، ادامه دارد. هدف از ایجاد این دیتا بیس این است که بتوان رنگ‌ها و آهارهای به کار رفته در نسخه‌های خطی مورد ارزیابی و مورد تحقیق را به صورت علمی تشخیص داد. علاوه بر این من در حال حاضر به صورت فعال کارگاه‌هایی را در کشورهای مختلف با موضوع تکنیک کتاب‌آرایی ایرانی برگزار می‌کنم که از جمله آنها کارگاه‌هایی در استرالیا، مالزی، موزه قطر و کتابخانه بادلین دانشگاه آکسفورد بوده است.

لطفا قدری بیشتر راجع به اهمیت موادشناسی نسخ خطی توضیح دهید.

حوزه‌هایی که تحقیقات در زمینه نسخ خطی در چند دهه گذشته بیشتر به آنها معطوف شده عموماً فیلولوژی، کدیکولوژی، پالوگرافی، متن‌شناسی و بررسی‌های زیبایی‌شناختی و سبک‌شناختی نسخ بوده، ولی کمتر به موادشناسی توجه شده است. این در حالی است که موادشناسی اطلاعات ارزشمندی در خصوص کتاب‌آرایی دوره‌های مختلف تاریخی، دانش رایج در زمینه مواد و مصالح کتاب‌آرایی، علل مانایی یا تخریب یک نسخه یا نگاره و در نهایت شیوه‌های درست و تدابیر لازم برای حفاظت از نسخه‌ها در اختیار ما قرار می‌دهد. علاوه بر این‌ها موادشناسی کمک بسیاری در تشخیص یک اثر تقلبی از یک اثر اصیل می‌کند. بسیاری از موزه‌ها بعد از سال‌ها متوجه می‌شوند که اثری که خریده‌اند یک اثر تقلبی بوده است. علم موادشناسی در این جا کمک می‌کند. در عین حال آنچه من بیشتر به آن معطوف هستم این است که بینیم شیمی رنگ چقدر در زمان تدوین نسخه‌ها مطرح بوده و آیا نسخه‌پردازان و نگارگران فقط به جنبه‌های زیباشناسی و دسترس‌پذیری مواد توجه داشته‌اند یا این که تخصصی علمی نیز کار آنها و انتخاب مصالح توسط آنها را پشتیبانی می‌کرده است، و این که این دانش تخصصی در چه حدی بوده است. به طور کلی این اطلاعات می‌تواند مکمل دیگر مباحث نسخه‌شناسی باشد و جا دارد توجه بیشتری به این حوزه معطوف شود.

وضعیت این دانش و نیز حفاظت از نسخ خطی بر اساس اطلاعات حاصل از این دست مطالعات را در کشور ما، در مقایسه با دیگر کشورها، چگونه ارزیابی می‌کنید؟

به طور کلی نسخه‌های خطی در هر جای دنیا، بسته به این که چقدر به اهمیت نسخه پی برده می‌شود، به ویژه در موزه‌ها و آرشیوها، تحت استانداردهای بین‌المللی مورد حفاظت قرار می‌گیرد. از آنجا که مواد به کار رفته در نسخ خطی مواد آلی است این آثار تحت تأثیر دما، رطوبت و نور بسیار شکننده هستند و برای محافظت از این موارد باید دقت نظر و دانش و درایت لازم به کار گرفته شود. طبعاً کشورهایی مانند ایران که کمتر درگیر رطوبت و دما هستند این اقبال را دارند که چالش‌های کمتری در این زمینه‌ها داشته باشند. به عنوان مثال هند که همانند ایران کشوری غنی از جهت کتب خطی است به جهت آب‌وهوای مرطوب، باید هزینه‌ها و تمهیدات بیشتری برای این موضوع تدارک ببینند. این شرایط تقریباً در مالزی و استرالیا فراهم است و نسخه‌های ایرانی موجود در این کشورها با کیفیت مناسبی مورد حفاظت هستند.

در عین حال نگهداری نسخ در شرایط مناسب و مرمت آنها در هر جایی مستلزم اختصاص بودجه‌های مناسب است. در ایران، با توجه به شرایط اقتصادی فعلی، این احتمال که موضوعات فرهنگی مانند حفاظت از نسخ خطی در پایان فهرست اولویت‌های بودجه‌ای قرار بگیرد، وجود دارد. اما باید توجه داشت که این رویکرد می‌تواند به قیمت از دست رفتن موارد چند صد ساله تمام شود. دست‌اندرکاران باید توجه داشته باشند که در زمینه نسخ خطی ما با آثاری ارگانیک سر و کار داریم که ممکن است مرگی پنهان و آرام داشته باشند. نسخه‌ها ممکن است خیلی سریع شکننده و یا اسیدی شوند و در واقع آثاری که نسل‌ها نگهداری بشود به تدریج و در بی‌توجهی ما رو به نابودی برود.

به همین خاطر باید توجه لازم و کافی به موادشناسی نسخ خطی صورت گیرد. هر چقدر دانش ما در زمینه موادشناسی نسخ بالاتر برود با درایت بیشتر و استراتژی بهتری می‌توانیم اقدام به حفاظت و مرمت آنها کنیم. بخشی از این موضوع البته به تجهیز

آزمایشگاه‌ها، به روز کردن دستگاه‌ها و به روز بودن دانش متخصصان و کارشناسان این حوزه ارتباط دارد. امیدوارم که این موضوعات هم مورد توجه تصمیم‌گیران قرار داشته باشد.

منبع: موسسه پژوهشی میراث مکتوب